

Y., 1958. Elektronnij resurs. Rezhim dostupu: www.guestia.com/library/book/ego-psychology-and-the-problem-of-adaptation.

5. Sokolova O. V. Adaptacionnye problemy byvshih zakljuchennyh. Uchenye zapiski Rossijskogo gosudarstvennogo social'nogo universiteta. №1. 2016. S. 102–105.

6. Gorodnjanskaja V. V. Postpenitenciarnyj recidiv: dis. kand. juridicheskikh nauk. Tomsk, 2011. 200 s.

7. Repeckaja A. L., Agil'din V. V. Sovremennye problemy postpenitenciarnoj adaptacii lic, osvobozhdennyh s mest lishenija svobody. Biblioteka kriminalista: nauchnyj zhurnal. 2012. S. 240–247.

8. Brusnigina A. V. Social'naja adaptacija byvshih molodyh zakljuchennyh. Social'nyj kongress. 2012. Jelektronnyj resurs. Rezhim dostupa: <http://www.fa.ru/chair/socio/research/Documents/congress2012-article3.pdf>

9. Dubova O. F. Adaptacija lic, osvobozhdennyh iz mest lishenija svobody. Social'naja rabota. № 1. 2007. S. 48–53.

10. Tatidinova T. G. Social'naja readaptacija byvshih zakljuchennyh. Sociologichni doslidzhennja. № 3. S. 57–73.

11. Orban-Lembrik L. E. Social'na psihologija: social'na psihologija osobistosti i spilkuwannja. Kiïv: Libid', 2004. 576 s.

УДК 159.9

*Лучникова О.П., магистр соціально-психологічного факультету НУЦЗУ;
Кучеренко С.М., канд. психол. наук, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАМІРУ МАЙБУТНЬОГО СПЕЦІАЛІСТА ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто різні підходи до вивчення проблеми професійного самовизначення особистості яке передбачає в подальшому здійснення діяльності в екстремальних умовах. Різні погляди на проблему професійного самовизначення особистості для діяльності в екстремальних умовах, представлені в працях вітчизняних та зарубіжних психологів.

Виділено основні фактори, що впливають на процес професійного самовизначення, помилки, які може зробити майбутній спеціаліст при виборі майбутньої професії, пов'язаної з екстремальною діяльністю. Особливу увагу звернено на мотивацію вибору професії, та всебічну поінформованість майбутнього спеціаліста про майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: професійне самовизначення, професія, екстремальні умови діяльності, професійна діяльність.

В статье рассмотрены различные подходы к изучению проблемы профессионального самоопределения личности которое предполагает в дальнейшем осуществление деятельности в экстремальных условиях. Различные взгляды на проблему профессионального самоопределения личности, для деятельности в экстремальных условиях, представлены в трудах отечественных и зарубежных психологов.

Выделены основные факторы, влияющие на процесс профессионального самоопределения, ошибки которые может совершить старшеклассник при выборе будущей профессии, связанной с экстремальной деятельностью. Особое внимание обращено на мотивацию выбора профессии, и всестороннюю информированность старшеклассника о будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профессия, экстремальные условия деятельности, профессиональная деятельность.

Постановка наукової проблеми. Сучасне суспільство пред'являє високі вимоги до випускника школи, особливо стосовно його готовності здійснювати усвідомлений, самостійний професійний вибір. Особливу увагу необхідно приділяти тим учням які обирають для своєї діяльності професії пов'язані із діяльністю в екстремальних умовах. Юнацький вік є складним, перехідним етапом у житті особистості. Тому перед батьками та педагогами лежить велика відповідальність за майбутнє молодих людей і за те щоб вони правильно вибрали свій професійний життєвий шлях. Відсутність ефективної системи соціального та психолого-педагогічного супроводу учнів на початкових етапах професійного самовизначення призводить до того, що багато молодих людей виявляються психологічно невідповідними до активного і відповідального вибору професії. Реформа сучасної освіти має на меті не тільки підвищення якості освітнього процесу, але й орієнтує на психолого-педагогічне забезпечення, та підготовку учня до успішного професійного вибору. Дослідженням сутності та закономірностей професійного самовизначення присвячено значну кількість праць різних учених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Професійне самовизначення розглядається як процес формування особистістю свого ставлення до професійної діяльності і спосіб його реалізації через узгодження особистісних та соціально-професійних потреб. Воно є частиною життєвого самовизначення, тобто входження в ту чи іншу соціальну і професійну групу, вибору способу життя, професії [2].

Професійне самовизначення – багатовимірний і багатоступеневий процес. На професійне самовизначення учнів впливають багато зовнішніх і внутрішніх факторів [1].

Е.А. Клімов розуміє професійне самовизначення як одне з найважливіших проявів психічного розвитку людини, як процес її становлення як повноцінного учасника співтовариства професіоналів - і більш широко - соціальної спільноти в цілому. Він визначає 8 факторів, які обумовлюють вибір людиною тієї або іншої професії: позиція старших членів родини, позиція товаришів, подруг, позиція вчителів, шкільних

педагогів, особисті професійні плани, здібності, рівень домагань на суспільне визнання, інформованість, схильності [4].

Мета статті: дослідження особливостей формування професійного наміру майбутнього спеціаліста до діяльності в екстремальних умовах.

Виклад основного матеріалу. Професійне самовизначення відбувається в кілька етапів: зародження професійних намірів у відповідності з громадськими і зі своїми особистими потребами; цілеспрямоване професійне навчання конкретної діяльності. На цьому етапі відбувається професійне самовизначення особистості; входження в професію. Це безпосередньо знайомство з умовами праці, зі службовими обов'язками, входження у колективні відносини; реалізація професійних устремлінь. Ставлення до праці, рівень майстерності, творчий підхід.

Виділяють можливі помилки, які може допустити молода людина на виділених етапах, стосовно до проблеми професійного самовизначення.

1 етап. Перша помилка полягає в тому, що старшокласник у першу чергу шукає навчальний заклад, у якому він хотів би навчатися, а потім вже починає вибирати професію. Друга помилка полягає в не своєчасності вибору. Це означає, що у старшокласника не вистачає часу на те, щоб вибрати професію. Третя помилка полягає у відсутності в учня відчуття потреби у виборі професії. Наприклад, у молодій людини всі родичі мають професію педагога, дана професія є традицією в даному сімейному колективі.

2 етап. Величезне значення при виборі професії відіграє самооцінка учня. Самооцінка лежить в основі рівня домагань, тобто рівня труднощі тих задач, до здійснення яких людина вважає себе здатним.

3 етап. Одним з основних етапів ухвалення рішення про виборі будь-якої бажаної професії є збір необхідної інформації про неї. При цьому можуть виникнути помилки і труднощі, на даному етапі, які обумовлені трьома причинами: особистісними характеристиками, роллю сім'ї та впливом однолітків.

4 етап. На цьому етапі типові помилки можуть бути пов'язані з недостатнім рівнем критичності старшокласника. Низький рівень критичності не дозволяє в повному обсязі виявити і дати об'єктивну характеристику власного положення [2].

Вченими виділено як мінімум 4 групи факторів, які впливають на процес професійного самовизначення:

1. фактори соціально-економічного характеру, які включають в себе те, як суспільство висловлює своє ставлення до людини, що обрала те чи інше робоче місце, моральні та матеріальні стимули конкретної праці, престиж професії, важливість для суспільства і т. д.;

2. соціально-психологічні чинники. Це соціальне оточення, в якому росте і виховується людина. Це в першу чергу, сім'я, друзі, школа, референтні групи і т. д. Під впливом соціального оточення формуються

ціннісні орієнтації, певне ставлення до праці взагалі, соціальні очікування, установки і стереотипи.

3. психологічні фактори. Це особистісні інтереси та схильності, здібності, рівень інтелекту, особливості пам'яті, уваги і т. д.

4. індивідуально-психофізіологічні особливості учня (властивості нервової системи).

Встановлено, що вплив і ефективність самопізнання і самооцінки в процесі вибору професії залежить від того, наскільки вони узгоджуються з вимогами певного соціального середовища. У зв'язку з невирішеними протиріччями профорієнтації в школах існує проблема недостатньо ефективного формування професійного вибору в учня під час освітнього процесу, що призводить до неглибокого знання старшокласника про власні можливості, не завжди відповідального вибору сфери майбутньої професійної діяльності та відмови від нього, до утруднень в навчанні, помилкового вибору навчального закладу, проблем (ускладнень) професійного становлення і особистісного зростання.

Вивчення сутності професійного вибору учнів спиралося на основні моменти процесу професійного самовизначення, описані Е.Ф. Зеером:

- вибірковість ставлення людини до світу професій;
- здійснення вибору з урахуванням індивідуальних особливостей людини, вимог професій і соціально-економічних умов;
- постійне самовизначення протягом усього життя, постійне рефлексування свого професійного буття і самоствердження в професії;
- ініціювання та актуалізація процесу та іншими подіями (закінчення навчання, зміна місця проживання та ін);
- сприйняття самовизначення як самореалізації і самоактуалізації, як прояв соціальної зрілості особистості [3].

Професійний вибір в рамках професійного самовизначення учня може бути розглянуто:

- як самостійне розпорядження власною долею за власним вибором;
- у вигляді процесу і результату вибору особистістю своєї позиції, цілей і засобів його здійснення в конкретних обставинах життя;
- як центральний механізм становлення особистісної зрілості, що полягає в усвідомленому виборі людиною свого місця в системі соціальних відносин;
- у вигляді вибору та утвердження власної позиції в проблемних і критичних соціально значущих ситуаціях [2].

Існує велика кількість досліджень, присвячених проблемі вибору професії, яка пов'язана з діяльністю в екстремальних умовах. Частина цих досліджень присвячена типологізації професійного вибору який реалізований у дослідженнях зарубіжного психолога Джайде В. Він виділяє такі типи професійного вибору:

1. характеризується підвищеною залежністю старшокласника від обставин життя, невизначеністю власних бажань і їх мінливістю, в цілому – пасивністю;

2. при достатньої рішучості і самостійності старшокласника він має мало диференційовані схильності;

3. старшокласник здатний самостійно зробити вибір професії, який відповідав би його досить вираженим нахилам і здібностям [5].

Вибір професії передбачає оцінювання своїх інтересів, здібностей, постановку цілей, оцінку можливостей реалізації певних намірів і т. д. Насправді ситуація вибору наповнена великою кількістю аргументів «за» і «проти». Вони виступають критеріями вибору, це і норми моралі, і будь-якого роду установки [1].

Психологи відзначають, що вибір професії є свідоме визначення людиною галузі діяльності, яку вона має намір опанувати і тривало нею займатися. При виборі професії враховується її соціальна значущість, престижність, людина зважає свої здібності, оцінює можливість домогтися успіху, оптимально самовиразитися. Вибір професії визначається соціальними умовами життя.

Професійний вибір старшокласника - акт усвідомленого, самостійного і відповідального визначення молодою людиною сфери, цілей, засобів реалізації професійних планів і намірів, обумовлений досвідом ситуацій значущих для професійного вибору і забезпечує ефективність особистісно-професійного самовизначення [1].

На процес професійного вибору старшокласника впливає велика кількість факторів найбільш сильний вплив відбувається у процесі взаємодії батьки-дитина.

Існує безліч способів, за допомогою яких батьки впливають на вибір професії їх дітьми, зокрема таких професій які пов'язані з діяльністю в екстремальних умовах. Докладно і структуровано їх розглянув Ф. Райс, американський психолог і соціолог.

- один з варіантів – пряме спадкування професії (продовження династії лікарів, вчителів, металургів тощо);

- батьки впливають на інтереси і заняття дітей із самого раннього віку, цілеспрямовано пропонуючи їм ігровий матеріал, заохочуючи або засуджуючи їхні інтереси, захоплення, заняття.

- батьки створюють рольові моделі, яким слідує діти. Навіть тоді, коли батьки і не прагнуть вплинути на вибір дітей, це відбувається, особливо якщо дитина тісно ідентифікує себе з одним із батьків;

- батьки іноді направляють, зумовлюють або обмежують вибір своїх дітей, наполягаючи або на продовженні або припиненні навчання, на певному навчальному закладі, спеціалізації, факультеті.

- непрямий вплив батьків. Батьки хочуть, щоб їхні діти здобули професію за своїм статусом яка належить до тієї категорії, що і їх влас-

на, або ж щоб її статус був вище (вибір професії за принципом більшого престижу і високої заробітної платні);

- впливає також те, як батьки оцінюють той чи інший вид діяльності. Вплив більш сильний, коли ціннісні орієнтації батьків і дітей збігаються;

- старшокласники більш схильні погоджуватися з пропозиціями батьків, коли між батьками і дітьми немає розбіжностей у поглядах на майбутню освіту та цілі дітей. Існують дослідження, які показали, що якщо рівень освіти і професійний статус батьків досить високі, то це сприяє згоді дітей з їх думкою з приводу вибору професії;

- загальна обстановка і атмосфера в сім'ї, що безпосередньо пов'язано з демократичними відносинами між батьками і дітьми, справляє істотний вплив на цілі та сподівання молодих людей, пов'язані з їх освітою. А саме, коли батьки стежать за навчанням дітей у школі і виявляють великий інтерес до майбутнього, то підлітки ставлять перед собою завдання досягнення високого освітнього рівня, що, в свою чергу, впливає на їхні плани щодо майбутньої професії [6].

При виборі професії проявляються: інтереси і відношення людини до самої себе, її самосвідомість, її самооцінка та відповідальність. Мотиви професійного вибору зумовлені соціальними умовами, уявлень про особливості професійної діяльності, інформацією про неї, станом здоров'я. Але на вибір професії можуть впливати і ситуаційні, нерідко випадкові причини, природа яких різна. Це захоплення зовнішньою стороною професії, невірне уявлення про зміст майбутньої праці.

Зовнішні мотиви засновані на впливі навколишнього середовища, що виражається в: думці батьків, родичів, друзів і однолітків, бажання бути успішним в очах оточуючих, страх бути неприйнятим суспільством, засудженим.

Внутрішні мотиви пов'язані з характером старшокласника, його здібностями, схильностями, звичками.

Мотиви, що спонукають старшокласника обрати тут чи іншу професію: престиж, високий рівень зарплати, кар'єрне зростання, інтерес до професії, умови роботи, освітні можливості (доступність освіти).

Досліджуючи проблему професійного самовизначення і вибору, психологи і педагоги розкривають і багато факторів, які можуть привести до помилок і утруднень. До основних причин помилкового професійного вибору відносяться:

- ставлення до вибору професії як до єдиного і незмінного варіанту;
- ставлення до вибору крізь призму престижності-непрестижності професійної діяльності;
- помилки впливу (батьків, друзів, інших значимих людей);
- перенесення ставлення до людини - представника тієї або іншої професії на саму професію;

- захоплення тільки зовнішньою або якою-небудь приватною стороною професії;
- ототожнення шкільного предмета з професією;
- слабка поінформованість про обраної професії;
- слабка поінформованість про власних психофізіологічних можливостях і здібностях [5].

Висновки. Проведений теоретичний аналіз психологічної та педагогічної літератури дозволяє говорити про те, що професійний вибір є полімотивним складним новоутворенням особистості, у якому інтегруються вплив соціально-економічних умов, приклад значущих дорослих і особистісні якості індивіда. Серед мотивів професійного вибору старшокласника часто переважає прагнення до матеріальної забезпеченості і економічної незалежності, а мотиви самореалізації здібностей та інтересів відходять на другий план.

Необхідно виділити три основних фактора вибору професій: правильна самооцінка особистості, оцінка здібностей, інтересів, нахилів, можливостей, бажань та обмежень; наявність початкових знань і умінь в тій області, в якій перебуває обирає професія; вміння тверезо співвіднести результати самооцінки із знаннями вимог, які висувають ті чи інші професії.

Очевидно, що успішний професійний вибір дозволяє людині більш успішно реалізовувати свої фізичні, розумові і духовні сили (потенціал), допомагають усвідомити, знайти своє місце в житті і нести відповідальність за свій вибір. Психологи відзначають, що успішний вибір є показником особистісної зрілості людини

Отже, на професійний вибір старшокласника впливає безліч внутрішніх і зовнішніх факторів, які необхідно враховувати в реальній ситуації вибору, особливо треба звертати увагу на мотивацію вибору професії, професійні установки, фізичну, психологічну готовність до діяльності в екстремальних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галанова Е. В. Формирование профессионального выбора подростка средствами психолого-педагогических ситуаций в образовательном процессе школы: автореф. дис. ... канд псих наук
2. Груздова Е. В., Абдалина Л. В. Общая характеристика профессионального выбора подростка.
3. Зеер Е. Ф. Психология личностно ориентированного профессионального образования. Екатеринбург, 2000. 437 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионала. Москва, 2003. 456 с.
5. Психологическое сопровождение выбора профессии. Под ред. Л.М. Митиной. Москва, 2003.
6. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. СПб., 1999.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНИЙ ПЕРЕКЛАД СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Galanova E. V. Formirovanie professional'nogo vybora podrostka sredstvami psihologo-pedagogicheskikh situacij v obrazovatel'nom processe shkoly: avtoref. dis. ... kand psih nauk
2. Gruzdova E. V., Abdalina L. V. Obshhaja harakteristika professional'nogo vybora podrostka
3. Zeer E. F. Psihologija lichnostno orientirovannogo professional'nogo obrazovanija. Ekaterinburg, 2000. 437 s.
4. Klimov E. A. Psihologija professionala. Moskva, 2003. 456 s.
5. Psihologicheskoe soprovozhdenie vybora professii. Pod red. L.M. Mitinoj. Moskva, 2003.
6. Rajs F. Psihologija podrostkovogo i junosheskogo vozrasta. S-Pb., 1999.

УДК : 159.9:614.87/.88]:341.1

Миронець С.М., канд. психол. наук, доцент, професор кафедри державної служби, управління та навчання за міжнародними проектами Інституту державного управління у сфері цивільного захисту

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУМІСНОСТІ ФАХІВЦІВ МІЖНАРОДНИХ ГУМАНТАРИХ МІСІЙ

Автором наведені особливості формування зведених рятувальних підрозділів Міжнародних гуманітарних місій, визначено специфіку їх психологічного забезпечення, зокрема неоднозначність та складність формування психологічної сумісності фахівців таких формувань, яка пов'язана зі специфікою й особливостями їх діяльності.

Ключові слова: психологічне забезпечення діяльності, міжнародна гуманітарна місія, психологічна сумісність, зведений рятувальний загін.

Автором представлено особенности формирования сводных спасательных подразделений Международных гуманитарных миссий, определена специфика их психологического обеспечения, в частности неоднозначность и сложность формирования психологической совместимости специалистов таких формирований, которая связана со спецификой и особенностями их деятельности.

Ключевые слова: психологическое обеспечение деятельности, международная гуманитарная миссия, психологическая совместимость, спасательный отряд.

Постановка проблеми. Проблема надійності та психологічної сумісності групової діяльності фахівців екстремальних професій (космонавтів, військових, льотчиків, підводників та інших) є провідною в межах основних проблем психології діяльності в особливих умовах, психології праці, екстремальної психології.

Що ж до діяльності фахівців зведених рятувальних загонів, які виконують завдання у складі міжнародних гуманітарних місій, то в цих під-